

„Just say no to the history of philosophy!“ Prohlášení, se kterým se potkali mnozí studenti a studentky filosofie a příbuzných společenskovědních oborů. Jedná se o větu, která byla v kontrastu nejen s výukou filosofie, jak jsem se s ní během svého vysokoškolského studia potkala, ale i s mým druhým oborem historií a specifickým zaměřením na intelektuální dějiny politického myšlení. Toto prohlášení si na dveře své pracovny na Princeton University vyvěsil analytický filosof Gilbert Harman, který je známý jako autor zásadních interpretačních textů k morální filosofii Davida Huma a Adama Smithe.¹ Věta se mezitím dostala do filosofických debat, ale i do širšího povědomí prostřednictvím odznáček či diskusí na různých sociálních sítích. V širším kontextu je chápána jako výzva studentům a studentkám filosofie (objevují se ale varianty i pro jiné společenskovědní disciplíny), že pro studium filosofie není třeba se zabývat jejími dějinami a začínat presokratiky, podobně jako studenti fyziky nezačínají četbou Newtona.

Gilbert Harman nicméně svým vyjádřením jednak reagoval na dobovou politiku – jedním z hlavních hesel Reaganovy administrativy, zpravidla pronášeným Nancy Reagan, bylo „Just say no to the drugs!“, jednak tím chtěl upozornit na problematičnost povrchního pohledu na historii filosofie. Nechtěl tím naznačit, že by snad zkoumání dějin filosofie bylo analogicky společensky nebezpečné jako problém drog ve společnosti. Ostatně i v rámci reaganovské administrativy se dá oprávněně pochybovat o tom, zda bylo primární intencí řešit drogovou problematiku (Reaganova politika byla v tomto ohledu velmi kontroverzní a mnohem větší mírou doléhala na černošské obyvatelstvo).² Harman nechtěl odradit studenty a studentky filosofie od dějin myšlení. Chtěl

1 Gilbert HARMAN, *The nature of morality: an introduction to ethics*, New York – Oxford 1977.

2 Kenneth B. NUNN, Race, Crime and the Pool of Surplus Criminality: Or Why the “War on Drugs” Was a “War on Blacks”, *The Journal of Gender Race & Justice* 6, 2002, s. 381–445.

upozornit na to, že dějiny filosofie nejsou jednoduché, je podle něj totiž velmi důležité spolu s texty z dějin politického myšlení zkoumat i historický kontext dané epochy, diskuse, na které autoři reagovali, a hledat významy, které pro dané publikum měly texty nabývat. Především zrazoval od toho, aby si současní čtenáři do historických textů vkládali své názory. Stejně tak považoval za nemoudré číst historické texty jako svaté písmo a hledat v nich věčné pravdy a odpovědi na současné otázky.³ Tento jeho apel se velmi blíží metodologickému přístupu cambridgeské školy dějin idejí, jejímž hlavním představitelem je Quentin Skinner, který nedávno spolu s Richardem Bourkem editoval publikaci *History in the Humanities and Social Sciences*.

Kniha představuje komplexní průzkum role historie v rámci humanitních a sociálních věd a spojuje širokou škálu myšlenek, přístupů a interpretací historického vývoje. Jak zmiňují editoři v úvodu, cílem nebylo zabývat se rolí a postavením akademické historie v souboru ostatních společenskovědních oborů, ale zaměřit se na význam historického vědomí humanitních a sociálních vědců. Jednotlivé kapitoly pokrývají širokou škálu disciplín jako je ekonomie, antropologie, politologie, politická teorie, mezinárodní vztahy, sociologie, filosofie, právo a literatura. Editoři upozorňují, že mnohé ze společenskovědních disciplín měly své kořeny v historickém bádání a až později se vyvinuly v čistě analytické či pozitivistické způsoby zkoumání. Nelze pominout, že editoři tento vývoj považují za problematický a jejich kniha tak obsahuje výrazný apel v tom smyslu, že nabádá k návratu zkoumání celospolečenských témat prizmatem historie. Zapojení historie je podle nich klíčové pro porozumění složitým politickým událostem a společenským procesům. Jedním z nejsilnějších aspektů této knihy je její schopnost propojovat různé oblasti historického výzkumu v rámci společenskovědních disciplín a ukazovat, jakým způsobem se vzájemně ovlivňují.

Quentin Skinner a Richard Bourke jsou uznávaní akademici, kteří se dlouhodobě zabývají dějinami politického myšlení a intelektuálními dějinami. Tento obor, který je v anglosaském prostředí už několik desítek let etablován, stojí svým tematickým záběrem a metodologickou

3 Tom SORELL – G. A. J. ROGERS (eds.), *Analytic philosophy and history of philosophy*, New York – Oxford 2005, s. 43–44.

perspektivou na pomezí historie a politické filosofie. Oba editoři jsou tudíž vhodnými kandidáty k zaštitění diskuse nad prolínáním historie s příbuznými společenskovědními disciplínami. Na publikaci se podílejí nejen editorskou činností a úvodem, ale i svými vlastními texty. Spolu s nimi do knihy přispělo dalších patnáct autorů a autorek z různých společenskovědních disciplín.

Quentin Skinner v kapitole s názvem „Political Philosophy and the Uses of History“ shrnuje vývoj historizujících škol politického myšlení a upozorňuje na obrat k historii, který ukazuje autory v jejich historicko-filosofickém kontextu. Tedy ne jako tvůrce odpovědí na neodbytné otázky politické filosofie, ale jako autory reagující na současné a aktuální politické problémy své doby, jako jeden z mnoha hlasů v rámci soudobé debaty. Kritizují tím zažitý interpretační výklad dějin politického myšlení, který se soustředí na velká politická témata, jako je původ státu, legitimita politické moci či pojetí svobody. A také rozklížují etablovaný filosofický kánon, na jehož zástupce se obracíme s otázkou, jak na tyto společností perzistentně kladené otázky odpovídají. Činíme tak často bez ohledu na kontext, aby nám neuniklo jejich věčné poselství, které se údajně kontextualizací ztrácí. Historizující přístup byl od doby, kdy začal být v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století konceptualizován, podroben kritice z různých stran. Skinner považuje za nejzávažnější dvě oblasti kritiky, jedna souvisí s tím, že je tento přístup příliš antikvářský, a druhá, závažnější oblast kritiky, spočívá v představě, že směřuje k přílišnému oddělení historických kontextů, což způsobuje jejich vzájemnou nesouměřitelnost (s. 201).

Sám Skinner v šedesátých letech argumentoval, že je mezi minulostí a budoucností příliš velká propast, kterou nelze jednoduše překonat.⁴ Tento názor ale dnes už není v jádru historizujícího přístupu a byl opuštěn i samotným Skinnerem. Skinner svůj metodologický přístup revidoval, a to v tom smyslu, že některé texty mohou být nositelem významu a filosofické důležitosti, která přesahuje původní soudobý kontext, ze kterého vznikly (s. 201). V dějinách západního politického myšlení existují zásadní kontinuity v použití některých konceptů, které jsou vý-

4 Quentin SKINNER, Meaning and Understanding in the History of Ideas, *History and Theory* 8, 1969, s. 3–53.

znamově stabilní. U těchto konceptů je naopak zásadní, abychom se vraceli k minulým autorům a díky nim pochopili či obnovili jejich porozumění. Jako příklad Skinner uvádí Hobbesovo pojetí svobody. Pro Hobbesa byl koncept svobody úzce propojen s emocí strachu. Svobodný člověk je ten, kterému není bráněno v pohybu fyzickými překážkami, fyzickým omezením. Hobbesovo pojetí svobody nicméně nebylo v jeho době moc oblíbené. Do politického myšlení se vrátilo díky Jeremymu Benthamovi v rámci debaty o amerických koloniích a mělo výrazný antiegalitářský podtext – pokud vám nikdo nebrání v pohybu, jste svobodní. Politické svobody to eliminovalo na fyzické omezení pohybu.⁵ Jak upozorňuje Skinner ve svém textu, toto pojetí svobody pocházející původně od Hobbesa je dodnes velmi rozšířené.

Jen historický přístup nám je schopen ukázat, na jaké diskuse jednotliví autoři reagovali, že pro nás dnes známý názor nebyl jediným hlasem své generace, že bylo vždy mnoho alternativ, z nichž některé, které se nám nedochovaly, mohou být pro současnou společnost nosnější. Že Lockova interpretace *Slavné revoluce* nebyla jediná a ta správná, že po americké válce za nezávislost nemusel vzniknout prezidentský systém v čele s jedním *prezidentem* a že první, kdo napsal slavnou tezi *the equal rights of men*, nebyl Thomas Paine. Jen pohled na dobový kontext a zkoumání historicko-filosofického kontextu nám odhalí, že John Locke svou slavnou knihu napsal ještě před rokem 1688 a de facto jen shrnul část debaty a reagoval na politickou diskusi,⁶ že mohl stát v čele USA guvernér nebo snad tříčlenná rada⁷ a že první, kdo napsal slavnou tezi o rovnosti všech lidí, byla Catharine Macaulay a učinila tak dvě desítky let před Thomasem Painem.⁸

Kniha detailně prozkoumává historické myšlení a jeho vývoj v průběhu času. Autoři zde analyzují různé přístupy a metodologie, které formovaly a stále formují interpretaci minulosti. Pokrývá různé metody

5 Philip PETTIT, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, New York – Oxford 1997, s. 43–45.

6 Peter LASLETT, Introduction, in: J. Locke, *Two Treatises of Government*, P. Laslett (ed.), Cambridge 1999, s. 48.

7 Charles O. JONES, *The American Presidency*, Oxford 2007, s. 40.

8 Catharine MACAULAY, *The History of England from the Accession of James I. to that of the Brunswick Line*, vol. III, Cambridge 2013, s. 78.

a přístupy k interpretaci historie, od tradičních, které se zaměřují na významné politické události a velké osobnosti, až po postmoderní, jež kladou důraz na rozmanitost a pluralitu historických narativů. Zvláštní pozornost je věnována politickým aspektům historického bádání, zejména v kontextu toho, jaký je vliv politických režimů na interpretaci historie nebo používání historických narativů k legitimizaci politické moci. Jak ukazují jednotliví autoři, tento vztah není jednostranný a je zde podrobně analyzováno, jak naopak politické teorie a koncepty ovlivňují historický výzkum a interpretaci minulých událostí.

Dalším důležitým tématem je role historie v humanitních vědách. Jednotlivé kapitoly se hlouběji zabývají rolí historie ve společenskovědných disciplínách a zkoumají interakce mezi historií, literaturou, uměním a filosofií. Zvláštní pozornost je věnována tomu, jak historie ovlivňuje naše kulturní a estetické vnímání světa. V podobném duchu před pár lety upozornil Jonathan Reinartz na to, že čich není fenomén vysvětlitelný pouze biologicky či chemicky. To, zda nám něco voní či zapáchá, je kulturní fenomén. Pachy však také až do současnosti rozdělují obyvatelstvo a v minulosti byly účinně využívány k utlačování určitých skupin.⁹

Část autorů se zabývá politickými dimenzemi historického vědomí a identifikuje politické aspekty kulturní produkce. Zvláště jsou pojímány způsoby, jakými je historie psána, interpretována a používána k dosažení politických cílů. Autoři se zaměřili na politické manipulace s historickou pravdou, včetně cenzury a propagandy. Zkoumají i politické důsledky historického výzkumu a publikování, zejména v kontextu vyrovnávání se se zločiny minulosti a formování kolektivní paměti. Pozornost je ale věnována i limitům historického přístupu. Samuel Moyn v kapitole „History, Law and the Rediscovery of Social Theory“ kritizuje přístupy, které příliš upřednostňují svět idejí a nezabývají se reálným světem sociálních interakcí. Pamela Clemit v kapitole „Reloading the British Romantic Canon: The Historical Editing of Literary Texts“ upozorňuje na přístup literárních vědců, kteří na úkor historického kontextu upřednostňují diskurzivní analýzu.

9 Jonathan REINARZ, *Past Scents: Historical Perspectives on Smell*, Champaign (IL) 2014, s. 1–24, 85–112.

Dalším okruhem pojímaným v rámci jednotlivých kapitol je přílišné spoléhání se na historii při výkladu současných problémů. Jennifer Pitts upozorňuje ve svém textu „The Uses of History in the Study of International Politics“, že se někteří autoři při vysvětlování mezinárodních konfliktů soustředí na historický popis vzniku národních států a nevěnují pozornost právním a ekonomickým aspektům globalizovaného světa. V deváté a desáté kapitole je pak podroben kritice filosofický kánon. Susan James v „The Relationship between Philosophy and its History“ vůči klasickému pojetí filosofie namítá, že filosofie nemá žádný nárok na nějakou nadřazenou, transcendentní formu poznání a odhalování univerzálních pravd. To má podle Susan James vliv na odlišení filosofie a historie. Zatímco podle této představy filosofie dokáže odhalovat univerzální pravdy, historie dokáže odhalovat jen ty partikulární. Na tuto kritiku navazuje Hannah Dawson s feministickou kritikou kánonu filosofie v textu „When Reason Does Not See You: Feminism at Intersection of History and Philosophy“.

V kontextu dějin politického myšlení napadá Richard Bourke vlivnou tezi o téměř definitivním konci politické filosofie, která vlivem rozvoje politické vědy postupně upadala až téměř do zapomnění, než ji takřka na poslední chvíli zachránil John Rawls. Obzvláštní roli v tomto příběhu hraje i to, že John Rawls začínal svou akademickou kariéru v intelektuálním ovzduší analytické filosofie. Měla to být totiž právě analytická filosofie, která svým důrazem na analytické řešení současných problémů a demarkaci výzkumných otázek a jejich odlišení od pseudootázek způsobila hlubokou krizi politické filosofie. Po její záchraně, jako by se rozvíjela v souvislosti s následováním či kritikou Rawlsovy teorie. Jak ale upozorňuje Richard Bourke ve své kapitole, tenhle velmi vlivný příběh je do velké míry zkreslený. Stačí si spolu s Bourkem vzpomenout na autory, kteří se ve 20. století zabývali politickou filosofií ještě před údajným vzkříšením disciplíny Johnem Rawlsem, jako je např. Dewey, Schumpeter, Gramsci, Sartre, de Beauvoir, Weber, Schmitt, Lukász, Hayek, Oakshott nebo Arendt (s. 169).

Richard Bourke ve své kapitole o Johnu Rawlsovi také upozorňuje na neuskutečnitelný ideál, aby filosofie byla takříkajíc o všem. Kriticky navazuje na Wilfrida Sellarse, který předpokládal, že by filosofie měla

být přítomna ve všech disciplínách.¹⁰ Při čtení jednotlivých kapitol si však čtenář může opakovaně položit otázku, zda tento neuskutečnitelný ideál naopak nenavrhují při svém přístupu k ostatním společenskovedním disciplínám sami editoři a autoři a autorky jednotlivých kapitol pro historii. Některé z kapitol sice upozorňují na nevhodné použití historie v příbuzných disciplínách, avšak i toto hodnocení předpokládá nějaký nárok na její správné použití. Co ale je správná historie? Jako by to napovídalo, že historie je plně vyvinutou disciplínou, která dosáhla svého vrcholu a může uzavřít svou jednotnou metodologii a tu dát k dispozici ostatním disciplínám. Historie je však stejně jako ostatní společenskovední disciplíny dynamické a neustále se vyvíjející pole studia, a přestože můžeme souhlasit s tím, že je potřebná k pochopení příčin soudobých politických problémů, vede nás to k několika kritickým poznámkám mířícím k hlavnímu záměru knihy.

V kontextu takto rozsáhlé kolektivní monografie s různými autorskými příspěvky je vždy otázkou, zda kniha dokáže udržet svou soudržnost a zda se editorům a autorskému týmu podaří vytvořit organicky propojenou monografii, která reflektuje zásadní témata v rámci vymezeného výzkumného pole. Vzhledem k širokému záběru publikace a množství autorů se to v tomto případě nepodařilo přesvědčivě. Kniha je sice zarámována jednotlívým tématem, autoři a autorky k němu ale přistupují z různých perspektiv a s různými, často nejasnými výzkumnými otázkami. Celkový dojem působí zmatečně a nejasně co do hlavních tezí knihy. V orientaci nepomáhá ani poměrně stručný úvod, ve kterém se editoři navíc věnují poněkud lineárnímu výkladu vývoje společenskovedních disciplín, který dle nich vedl vlivem postupné specializace a fragmentace disciplín, ale také nárůstem kvantitativních metod a empirického výzkumu k dnešnímu stavu, kdy disciplíny jako politologie, sociologie nebo antropologie přestávají brát v úvahu historický kontext a začínají se odklánět od historického myšlení a analýzy. Díky tomu se dle editorů často nedostatečně zohledňuje historický kontext a složitost lidských událostí a procesů a dochází ke snížení porozumění

10 Wilfrid SELLARS, *Philosophy and the Scientific Image of Man*, in: K. Sharp – R. B. Brandom (eds.), *In the Space of Reason: Selected Essays*, Cambridge (MA) 2007, s. 370–371.

širšího kontextu společenských jevů. Jejich cílem však není odmítnout zcela odklon společenskovědních disciplín od snahy o vědeckost, ale spíše napravit rovnováhu návratem k pěstování historického vědomí humanitních a sociálních vědců.

Slabiny knihy jsou dány zejména nejasnou koncepcí a absencí hlavních výzkumných otázek. V úvodu se sice objevuje shrnutí jednotlivých kapitol, ale nenalezneme zde odpověď na otázku, proč byla vybrána právě tato témata a ne jiná, zda za výběrem byl nějaký editorský záměr a proč některá důležitá témata chybí. Ústřední pojem *historické vědomí*, který je používán jako konceptuální rámec, není v úvodu příliš vysvětlen, čtenář si musí domýšlet, zda pojem odkazuje k povědomí, porozumění historii, rozpoznání složitosti a nuancí interpretace minulosti a porozumění tomu, jak ovlivňují současnou společnost, politiku a kulturu, či může zahrnovat kritické reflektování konstruování a interpretace historie zahrnující roli ideologie, moci a perspektivy při utváření historických textů. Mezi hlavní problém knihy však řadím především nedostatečné zohlednění různorodých perspektiv v diskusi o historii a politických vědách, které se dají identifikovat ve dvou oblastech:

Jednostranný přístup k politickému myšlení. V úvodu, kde se editoři věnují vývoji vztahu mezi historickým myšlením a dalšími humanitními a sociálními vědami, se příliš soustředí na tradiční politické paradigma a zcela opomíjí alternativní pohledy. Editoři knihy i autoři a autorky jednotlivých kapitol se zaměřují převážně na tradiční politická paradigma, jako je například historický materialismus, liberalismus či konzervatismus, a opomíjí zkoumání alternativních politických teorií a hlasů, které se liší od hlavního proudu. Absence feministické historie, postkoloniální teorie či anarchistického přístupu k historickému myšlení zanechává ve čtenářstvu zjednodušený a nedostatečný pohled na politické aspekty historického výzkumu. Díky tomu není věnován dostatečný prostor pochopení diverzity politických hlasů a jejich vlivu na formování historických narativů a identit. Například absenci feministické perspektivy lze vidět v nedostatečné diskusi o roli žen v historii a genderových aspektech politických událostí a procesů. Stejně tak opomenutí postkoloniální teorie snižuje porozumění vlivu kolonialismu a imperialismu na politické události a struktury ve světě. Feminis-

tická kritika je sice v jedné z kapitol pojímána, nicméně kniha bohužel trpí neduhem, který se v souborných publikacích objevuje opakovaně. Je již téměř obvyklé, že se *genderové* kapitoly v knihách vyskytují, ostatně mnozí společenskovědní badatelé a badatelky věnují adekvátní pozornost genderovým otázkám, nicméně se nemohu ubránit dojmu, že se často tyto kapitoly a přístupy objevují poněkud nahodile a jako přílepky, aby se vyhovělo modernímu trendu. Feministická kritika však není jen téma, ale především metoda, která by měla být živelně prostoupena celým přístupem, zvláště pokud se zabýváme historickým po- vědomím ve společenskovědních disciplínách.

Omezená diskuse o politické manipulaci s historickou pravdou. Přestože se v knize objevují kapitoly, které se zabývají kritikou jednotlivých historických přístupů ke konkrétním fenoménům, absentuje zde reflexe politické instrumentalizace historie v současných politických konfliktech a diskusích a případné role společenskovědních badatelů a badatelek. Nenalezneme zde analýzu politického využívání historických narativů při diskusi o státní suverenitě, národní identitě nebo mezinárodních vztazích. Nejsou zde ale ani diskutovány konkrétní příklady politických kampaní či propagandistických aktivit, které záměrně vytvářejí zkreslené obrazy minulosti. Nestačí totiž nabádat k zapojení historického vědomí do sociálních a humanitních věd. Součástí každého takového programu by měla být i reflexe politického tlaku na historický výzkum a výuku. Postrádám zde téma politické cenzury nebo manipulace s učebnicemi dějepisu, což jsou klíčové aspekty v mnoha zemích, kde politické režimy kontrolují historický narativ a používají ho k propagaci vlastní ideologie. Tento nedostatek diskuse zanechává čtenáře bez komplexního porozumění politickým rizikům spojeným s manipulací s historickou pravdou a omezuje schopnost vyhodnocovat a kriticky hodnotit historické informace prezentované ve veřejném prostoru.

Knihla nicméně i přes drobné výtky skrze svou rozmanitost poskytuje bohatý vhled do světa historického výzkumu a jeho významu pro naše chápání současných společenských fenoménů a může sloužit jako dobrý průvodce pro ty, kteří se zajímají o interdisciplinární přístup a chtějí lépe porozumět vzájemným vazbám mezi historií a dalšími humanitními a společenskými disciplínami.

Adéla Rádková